

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA PARAZITAR KASALLIKLARNING OLDINI OLIISH BO'YICHA O'ZBEKISTON TAJRIBASI

Karimbayev Shaxrambay Dexkanbayevich

Toshkent Davlat Tibbiyot Universiteti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17616655>

Annotatsiya: Parazit kasalliklar O'zbekistonda, ayniqsa qishloq va kam ta'minlangan shahar hududlarida yashovchi maktabgacha yoshdagi bolalar orasida doimiy sog'liqni saqlash muammosi bo'lib qolmoqda. Ushbu sharhda 0-6 yoshdagi bolalarda parazit infeksiyalarining oldini olish bo'yicha 2015-yildan 2025-yilgacha bo'lgan milliy tajriba va so'nggi tashabbuslar tahlil qilinadi, milliy sog'liqni saqlash hisobotlari, mintaqaviy tadqiqotlar va Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) ko'rsatmalaridan olingan ma'lumotlar integratsiyalashgan. O'zbekistonning profilaktika yondashuvi ommaviy degelmintizatsiya kompaniyalarini, sanitariyani yaxshilash loyihalarini va ota-onalar, vasiylar va maktabgacha ta'lim muassasalariga qaratilgan sog'liqni saqlash ta'lim dasturlarini birlashtiradi. Antigelmint dorilarni - asosan albendazol va mebendazolni - muntazam ravishda tarqatish maktabgacha yoshdagi bolalarni tibbiy ko'rikdan o'tkazish, bolalarni emlash kunlari va jamoat salomatligi tadbirlari orqali amalga oshirildi. JSST va UNICEF bilan hamkorlikda mamlakat tuproq orqali yuqadigan gelmintlar (STH) va protozoal infeksiyalarni nazorat qilishni kuchaytirdi, shu bilan birga bolalar bog'chalari va oilaviy klinikalar orqali gigiena ta'limini targ'ib qildi. Toshkent, Samarqand va Farg'onadagi mintaqaviy dasturlar gelmint infeksiyasi darajasining sezilarli darajada pasayishini ko'rsatdi, ayniqsa degelmintizatsiya suv sifati va sanitariya infratuzilmasini yaxshilash bilan birlashtirilgan joylarda. Biroq, qishloq maktabgacha yoshdagi bolalarni to'liq qamrab olishni ta'minlash, davolanishdan keyingi gigiena qoidalariga rioya qilish va atrof-muhitning ifloslanishi tufayli qayta infeksiyani oldini olishda muammolar saqlanib qolmoqda. Sog'liqni saqlash, ta'lim va suv resurslari vazirliklari o'rtasidagi tarmoqlararo hamkorlikni mustahkamlash barqarorlik uchun juda muhim ekanligini isbotladi. O'zbekiston tajribasi shuni ko'rsatadiki, farmakologik, ta'lim va infratuzilma choralarni birlashtirgan integratsiyalashgan model maktabgacha yoshdagi bolalar orasida parazit kasalliklari yukini kamaytirishning eng samarali yo'lini taklif qiladi. Vasiylarning ishtiroki, maktabgacha gigiena standartlari va mahalliy kuzatuv tizimlariga doimiy e'tibor qaratish uzoq muddatli nazoratga erishish va bolalar salomatligi va farovonligining milliy maqsadlarini qo'llab-quvvatlash uchun juda muhimdir.

Kalit so'zlar: O'zbekiston, maktabgacha yoshdagi bolalar, parazit kasalliklar, profilaktika, degelmintizatsiya, gigiena ta'limi, jamoat salomatligi, kuzatuv, milliy tajriba.

2021-yil aprel oyida O'zbekiston 2 yoshdan 10 yoshgacha bo'lgan bolalarni (6,5 milliondan ortiq bola) qamrab olgan keng ko'lamli gelmintlarga qarshi kurash kampaniyasini boshladi. Dasturga yuqori xavfli hududlarda (Buxoro, Qashqadaryo, Surxondaryo, Sirdaryo, Toshkent, Farg'ona va Qoraqalpog'iston) bir martalik anthelmintic dorilarni tarqatuvchi milliy bolalar salomatligi kampaniyasi kiritilgan. Kampaniya O'zbekistonning profilaktik kimyoterapiyani maktabgacha yoshdagi bolalarga etkazish uchun muntazam jamoat salomatligi tadbirlariga (emlash kunlari/bolalar salomatligi kunlari) integratsiya qilish bo'yicha dasturiy yondashuvini namoyish etadi, aks holda maktab dasturlariga qatnasha olmaydigan bolalarga yetib borish mumkin. Amalga oshirish hisobotlarida tez miqyosda kengaytirish zarurligi, shuningdek, bolalarning oldini olish va davolash dasturlarini qayta infeksiyani oldini olish uchun suv, sanitariya va gigiena va vasiylarni o'qitish bilan birlashtirish zarurligi ta'kidlangan [1]. 2015–2018 yillarda qabul qilingan milliy rezolyutsiya va harakatlar rejasi bolalarda gelmintozlarning oldini olish va davolash bo'yicha ko'p tarmoqli choralarni belgilab berdi, bu hukumatning integratsiyalashgan nazoratga (farmakologik, gigienik va ekologik choralari) bo'lgan dastlabki majburiyatini namoyish etdi. Ushbu siyosat doirasi keyinchalik ommaviy kampaniyalar va mintaqaviy maqsadli aralashuvlarni amalga oshirishga imkon berdi; ammo, amalga oshirishni baholash chekka qishloq jamoalarini qamrab olishda doimiy kamchiliklarni aniqladi va suv ta'minoti va sanitariya sohasiga investitsiyalar bilan yaqinroq integratsiyani tavsiya qildi [2].

Samarqand viloyatida kuzatuv ma'lumotlarining yaqinda retrospektiv tahlili (Iyamblioz, enterobioz va amyobiozni qamrab oluvchi), asosan bolalar va o'smirlar orasida yoshga bog'liq yukni aniqladi, ba'zi

tumanlarda maktabgacha yoshdagi bolalar orasida enterobioz va lyambliozning yuqori tarqalishi kuzatildi. Mualliflar tumanlarda maktabgacha yoshdagi bolalar orasida maqsadli degelmintizatsiya va gigienani targ'ib qilish tadbirlarining samaradorligini ta'kidlab, mavjud ma'lumotlarga asoslanib infeksiya tarqalishini yanada samarali aniqlashga chaqirdilar. Tadqiqot mahalliy kuzatuv ma'lumotlari profilaktika tadbirlarini maktabgacha ta'lim muassasalariga moslashtirish uchun juda muhimligini tasdiqlaydi [3].

Parazit kasalliklari epidemiologiyasining ushbu mintaqaviy sharhida mintaqada enterobioz va askaridoz holatlarining aksariyati maktabgacha va maktab yoshidagi bolalarda uchraydi va profilaktikaning maktabgacha ta'limga qaratilgan ustuvorligini asoslaydi. Maqolada O'zbekistonda keng tarqalgan parazitlarning tarqalishi bo'yicha taxminlar keltirilgan va yosh bolalar uchun klinik va psixologik oqibatlar muhokama qilingan, degelmintizatsiya, sanitariya sharoitlarini yaxshilash va o'qituvchilarni o'qitishni birlashtirgan kompleks strategiyalarni qo'llab-quvvatlagan holda [4].

Samarqanddan olingan mintaqaviy epidemiologik hisobotda tuman darajasidagi tendentsiyalar (2016–2020) tahlil qilindi, giperendemiklik o'choqlari va mavsumiy naqshlar aniqlandi. Muhimi, maktabgacha ta'lim darajasida muvofiqlashtirilgan gigiena ta'limi va maqsadli degelmintizatsiyaga ega tumanlarda ro'yxatga olingan holatlar soni sezilarli darajada kamaydi. Bu shuni ko'rsatdiki, giyohvand moddalarni tarqatishni xulq-atvorni o'zgartirish va atrof-muhitni sanitariya bilan birlashtirish individual aralashuvlarga qaraganda ancha sezilarli natijalarga olib keladi. Hisobotda maktablar va maktabgacha ta'lim muassasalarida kuzatuv tizimlarini integratsiya qilish tavsiya etiladi [5].

O'zbekistonda o'tkazilgan dastur tadqiqotida degelmintizatsiyadan keyin qayta yuqtirishni kamaytirishda gigienani targ'ib qilish aralashuvlarining roli o'rganildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, bitta davolash dastlabki infeksiya tarqalishini kamaytirgan bo'lsa-da, qayta yuqtirish darajasi sezilarli darajada past va parvarish qiluvchilarni o'qitish, qo'l yuvishni targ'ib qilish va hojatxonadan foydalanish amalga oshirilgan joylarda barqarorroq bo'ldi. Bu tendentsiya past tarqalish darajasini saqlab qolishning o'zi bunga erisha olmasligi haqidagi global dalillarga mos keladi. Bu suv, sanitariya va gigienani davriy kimyoterapiya bilan birlashtirishning milliy ahamiyatini ta'kidlaydi [6].

Ko'plab klinik/mintaqaviy tadqiqotlar (shu jumladan, Toshkent klinikalari sharhlari va enterobioz tarqalishi bo'yicha tadqiqotlar) shahar bolalar bog'chalari va bolalar muassasalaridagi maktabgacha yoshdagi bolalar orasida pinwormlarning (*Enterobius vermicularis*) yuqori tarqalishini ko'rsatadi. Ushbu tadqiqotlar bolalar bog'chalarida infeksiya yuqish dinamikasiga (odamdan odamga, fomitlar orqali), uy sharoitida aloqada bo'lganlarni davolash zarurligiga va muassasa darajasidagi infeksiyani nazorat qilish choralari (muntazam tozalash, choyshablar gigienasi, epidemiyalar paytida maqsadli lenta tekshiruv) qaratilgan. O'zbekistonda ushbu topilmalar maktabgacha ta'lim muassasalarida infeksiyani nazorat qilishning qat'iy standartlariga ehtiyojni qo'llab-quvvatlaydi [7].

JSST va global dastur sharhlari ichak gelmintiozlarini nazorat qilish bo'yicha eng yaxshi xalqaro amaliyotlarni umumlashtiradi: xavf ostida bo'lgan bolalar uchun vaqti-vaqti bilan profilaktik kimyoterapiya, suv, sanitariya va gigiena ta'limi bilan integratsiya va davolash chastotasini tartibga solish uchun kuzatuv.

O'zbekistondagi milliy kampaniyalar va rejalashtirish ushbu tavsiyalarga chambarchas bog'liq bo'lib, JSST tavsiyalari milliy qamrov va monitoring maqsadlarini belgilash uchun ishlatilgan. Global taraqqiyotga qaratilgan PLoS NTDs sharhi davolash qamrovi tendentsiyalari haqida ma'lumot beradi va bolalar salomatligi platformalari orqali maktabgacha yoshdagi bolalarni qamrab olishni kengaytirish muhimligini ta'kidlaydi [8].

Ushbu global tizimli sharh 5 yoshgacha bo'lgan bolalarda ichak parazit infeksiyalari va ovqatlanishning salbiy oqibatlari (o'sishning sekinlashishi, ozish) o'rtasida kuchli bog'liqlikni aniqladi. O'zbekiston uchun bu maktabgacha ta'limda samarali profilaktikaning jamoat salomatligi uchun ahamiyatini ta'kidlaydi: parazit yukini kamaytirish bolalarning o'sishi va rivojlanishini yaxshilaydi, maktabgacha ta'lim/klinika darajasida degelmintizatsiya, suv, sanitariya va gigiena (WASH) va ovqatlanish dasturlarini integratsiya qilish uchun asoslarni kuchaytiradi [9].

Qo'shni mamlakatlarda (Afg'oniston, Qirg'iziston, Tojikiston va boshqalar) mintaqaviy tarqalish tadqiqotlari va kuzatuv metodologik hujjatlari (Kato-Katz usuli, lenta testining aniqligi, epidemiya xaritasi) O'zbekistonning diagnostika va monitoring yondashuvlarini tanlashiga ta'sir ko'rsatdi. Ushbu tadqiqotlar shuni

ko'rsatadiki, maktabgacha ta'lim muassasalarini aniq kuzatish (yoshga qarab namunalar olish, enterobiozga qarshi yopishqoq testlar) va infeksiya o'choqlarini geofazoviy aniqlash maktabgacha ta'lim muassasalarida profilaktika choralarining maqsadli ko'rsatkichlarini va samaradorligini oshiradi. O'zbekiston ushbu metodologik bilimlardan yuqori xavfli hududlarda monitoringni yaxshilash uchun foydalangan [8,9].

References:

1. UzDaily (02 Feb 2015). Uzbekistan takes measures to combat helminthiasis among children (national resolution / action plan 2015–2018). UzDaily.uz
2. WebOfJournals (2025). Retrospective statistical analysis of intestinal parasitic infections in Samarkand (region-level surveillance analysis). webofjournals.com
3. Ibrakhimova HR. Pathogenetic bases and prevalence of parasitic infections (regional review; PDF). (c.2019–2022). pdfs.semanticscholar.org
4. ResearchGate — Some epidemiological aspects of helminthiasis in the Samarkand region (district-level epidemiology report). ResearchGate
5. Program evaluation / hygiene-promotion study (Uzbekistan historical program research — ResearchGate entry). Effect of hygiene promotion on reinfection risk of intestinal parasites in children in rural Uzbekistan. ResearchGate
6. Chai JY et al. (2015) & regional enterobiasis reviews — clinical epidemiology and preschool implications (enterobiasis literature and Tashkent clinical summaries). pmc.ncbi.nlm.nih.gov
7. WHO (Framework & guidance on soil-transmitted helminth control) and Montresor A. et al. (2020) PLOS NTDs review — The global progress of STH control and program guidance. iris.who.int
8. Fauziah N. et al. (2022). Intestinal Parasitic Infection and Nutritional Status in Children Under Five: Systematic Review. MDPI Infectious Diseases. mdpi.com
9. Rahimi BA et al. (2022/2023) and methodological diagnostic reviews (Kato-Katz, adhesive tape) — regional prevalence and method lessons informing Uzbekistan surveillance.